

MA NISTANA

Putujemo. To je bilo sve što sam uspela da saznam od naše devojke, koja je sve vreme brisala lice od suza. Nikako nisam mogla da shvatim zašto svi plaču, zašto su svi uzbuđeni i tužni, kad je tako lepo putovati i to još pravim vozom, kojeg sam svako jutro gledala i želela da me jednom povede u daleke, tajanstvene velike gradove.

Pred kućom sakupilo se gotovo celo selo. Svi su nas začuđeno gledali, nešto došaptavali jedan drugome i uzrujano mahali rukama. Kraj ulaza u kuću stajalo je nekoliko vojnika sa puškama. Gledala sam ih neko vreme začuđeno i nagađala što bi mogao biti razlog tako velikom skupu. Niko nije imao vremena da mi nešto rastumači, zato sam potražila drugarice, sretna što ću moći nekome da pričam kako ću se voziti vozom. Pričala sam im o dugačkom vozu, o velikim prozorima sa kojih ću im mahati i svim čarobnim doživljajima koji mi predstoje. Ali one nisu ničim pokazivale da ih moje pričanje uzbuđuje, veseli, čak ih nije obradovalo ni obećanje da ću im nešto doneti. Stajale su zbijene jedna uz drugu i gledale me sa nevericom, kao da me vide prvi put, kao da traže na meni neku promenu. Najzad sam učutala i ne shvatajući ništa, počela sam i ja da gledam u njih. Dugo smo tako ćutale, dok nije mala Lizika konačno progovorila:

— Je li istina da si ti Jevrejka?
Jevrejka.

Za mene ta reč nije značila upravo ništa. Nisam mogla da shvatim zašto je stavljaju uz moje ime i šta bi ja to trebalo da budem. To nije značilo ni: mala Biba, dobra Biba, neposlušna Biba, ništa što se obično stavlja uz neko ime, a, opet, sigurno nešto znači. Je li to nešto lepo, nešto ružno, nešto neobično? Valjalo im je nešto odgovoriti. Čekale su. Osećala sam kako se nepoverenje uvlači u njih. Ja, dakle, nisam više Biba, ona koja se svakog dana igrala sa ovim drugaricama, ja nisam više njihova, ja sam još nešto, a niko ne zna što je to. One su verovala da sam ih prevarila, da sam za sve ovo vreme lagala, jer ja sam za sve vreme bila još nešto, a ne samo Biba.

Ja sam Jevrejka. Da li sam još Biba ili sam samo Jevrejka ili sam Biba Jevrejka?

Odjednom se sve izmenilo. Osećala sam neodoljivu potrebu da se sakrijem, da me niko ne vidi i ništa ne pita, jer nisam znala da odgovorim, jer nisam znala da li lažem. Htela sam da pitam. Ali koga?

Kako sam mogla da pitam tatu zašto nas vojnici vode ulicama, kad on, moj tata, kojeg su uvek svi sa velikim poštovanjem pozdravljali, moj tata koji se ničeg nije bojao, nikada ničeg stideo, sada skriva glavu među ramena i pokušava rukama da zakloni na mojenu i maminom rukavu žute trake u koje su ljudi gledali.

Šta sam mogla da pitam one noći kad je mama, ukleštena grubim rukama i puškama, puzala po podu i pružala ruke prema vratima kroz koja su vukli tatu.

Šta je trebalo da pitam kad sam stajala bosa, u spavaćici na stanici, okružena čizmama, a tamo daleko, na nekoj dasci, moja je mama sa ostalim ženama pokušavala da se istrgne vojnicima. Stajala sam izgubivši se u velikim šakama vojnika, dok je negde daleko jedan prodoran glas izvikivao moje ime. Videla sam kad su se vrata velikog vagona zatvorila i mame nije bilo više na dasci.

Koga sam mogla da pitam i šta?

Imala sam svega pet godina.

Našla sam se usred noći u vagonu punom dece. Probudila su se kad su vojnici otvorili vrata i bacili me među njih. Gledala su me sa nepoverenjem. Nikada se do tada nismo videli, nismo mogli da se sporazumemo među sobom, jer nismo govorili istim jezikom. A ipak smo imali nešto zajedničko. Možda strah, možda mrak, možda pitanja koja niko nije postavljao, a možda prosto zvezde. Jednake zvezde koje smo svi imali na rukavima, kao da je neka nevidljiva ruka u svim zemljama i krajevima sveta stavila na naše ruke neki zajednički znak, koji će pomoći da prepoznamo jedno drugo, i da se sastanemo u tom tamnom vagonu u koji nikada nije prodrlo srce.

Dugo smo bili zajedno. Počeli smo da se privikavamo na tamu, na smrad, na žeđ. Našla sam prijatelja koji je govorio istim jezikom kao ja. On mi je nabavio vreću na kojoj sam mogla da spavam. Dugo sam čekala trenutak da mogu da ga pitam:

— Zašto imamo zvezde?

— Zato što smo Jevreji.

— A šta je to Jevreji?

— Ne znam.

I pitala sam ponovo:

— Kuda putujemo?

— U neku drugu državu.

— Kako se zove?

— Logor.

I stigli smo u tu »drugu državu«. Tamo sam naučila da ne sme da se postavljaju pitanja. Tamo sam naučila da budem poslušna i da uradim sve što se od mene traži.

Imala sam jedanaest godina kad sam prvi put sedela u školskoj klupi, kad sam dobila prvu svesku i naučila da pišem velikim slovima.

Trebalo mi je mnogo vremena da se naviknem na to da nema vojnika, da ne moram svako jutro da stojim u redu, da ne treba da se plašim zvuka aviona, automobila, da mogu da pijem vode koliko hoću i da ne pokupim svaku mrvicu hleba koja padne na pod.

Kad sam jednog zimskog dana stavljala drva u peć, na korinama panja bilo je još malo mahovine. Dugo sam je gledala, milovala, mirisala i u meni se probudilo sećanje na travu, na cveće, na drveće i šumu... Sve to što je do sada bilo nedokučivo za mene, odjednom je ponovo bilo tu.

Naučila sam da čitam, da pišem, da računam, da pevam, da se igram i neodoljivo sam želela da budem kao sva druga deca.

Jednog me dana učiteljica pitala:

— Jesi li pobožna?

— Pobožna? — nisam nikada čula tu reč niti sam znala šta znači.

— Ideš li u crkvu?

— U crkvu? Zašto?

— Moliš li se pre spavanja? Slaviš li Božić, Uskrs? Koje si vere?

— Šta je to?

— Da li ti kod kuće pričaju da treba da veruješ u boga? Sigurno su ti pričali da postoji bog. Kako se zove bog u kojeg ti veruješ?

Nisam znala šta je to bog. Ali to nije važno. Za mene je bilo važno tog trenutka samo to, da su sve moje drugarice u razredu odmah znale da odgovore na to pitanje i da su sve znale šta treba da odgovore i sve su one imale boga. Kad svi imaju boga, treba da ga imam i ja. Imam ga, imam, moram da se setim. Moja je želja bila tako jaka, da sam zatvorila oči u želji da se setim nečega što nikada nisam poznavala. Nečujno i tiho kao neka daleka melodija počela je odjednom da mi bûdi sećanje čudna rečenica, koju sam zapamtila još iz onih dana kada sam bila mala. Rečenica koju sam izgovarala zaključana u svojoj sobi kad god sam želela da se nešto važno ostvari. Izgovarala sam je kad sam imala neku veliku tajnu, tako veliku da sam je krila čak i pred samom sobom. Mislila sam na onu tihu, lepu, tajanstvenu, samo moju rečenicu i plašila sam se da neće biti više samo moja ako je izgovorim glasno, pred celim razredom, pred učiteljicom, koja sa očima kao dva znaka pitanja, već duboko sumnja u to, da i ja imam boga.

— Vidim da si se setila. Kako se, dakle, zove bog kome se ti moliš?

—Ma ništa na.

Gromoglasan smeh zaorio se razredom, jedino je učiteljica, sa dobroćudnim smeškom na licu, pomalo radoznalo skinula naočare kao da želi bolje da me vidi i pitala:

— Jesi li, možda, Jevrejka?

Nisam ni čula što me je pitala. Svi su se smejali i gledali me kao ludu. Htela sam da pobegnem, da se nikada više ne vratim. U grlu me počelo golicati, stiskala sam pesnice u strahu da ne zaplačem. Bila sam uvređena. Uvređena kao još nikada do tada što ovako primaju moju veliku tajnu, koju sam im htela pokloniti u znak zahvalnosti što su me primili među svoje redove. A ovaj njihov smeh i ti podrugljivi pogledi probudili su u meni neodoljivu želju da skočim na klupu i počnem da vičem iz sveg glasa:

— Da, ja sam Jevrejka, Jevrejka, Jevrejka.

Od toga dana svi su me gledali kao da imam dva nosa i znala sam da nikada neću biti kao druga deca.

Iz dana u dan sve me je više mučilo pitanje: šta je to Jevrejkin.

Zašto se uvek sve promeni kad se to ime pojavi. Isto je tako bilo kad sam bila mala i kad sam ono stajala pred drugaricama koje su bile duboko ubeđene da sam ih lagala, jer sam sve vreme bila još nešto drugo, a ne samo Biba. Isto je sada u školi. Upravo kad je trebalo da postanem kao sva ostala deca, pojavilo se to ime i sve se promenilo.

Htela sam da pitam tatu, ali sam osećala da bi ga to jako rastužilo i uvek sam odustala od pitanja. Mama je osetila da me nešto muči, ali nije pitala. Čekala je da joj se sama obratim. I tako smo čekali svi troje, a niko nije o tome govorio.

Jednog dana tata je iznenada rekao:

— Sutra je Jom Kipur. Toliko godina ga nismo slavili, kako bi bilo da ga proslavimo večeras.

Zadržala sam dah, jer sam osećala da tata izgovara jednu od onih reči koje zvuče kao Ma ništana.

Tata je počeo da priča:

— Mi Jevreji imamo druge praznike od hrišćana, pravoslavni i drugih vera. Naša Nova godina ne počinje 1. januara, nego septembra meseca, kad se svi plodovi pokupe sa polja i kad je zemlja spremna da primi novo seme. Zadnji dan na staru godinu obično smo posećivali svoje prijatelje, rođake i susede i svakoga smo molili da nam oprost i sve naše namerne i nenamerne uvrede.

Dugo je tata pričao, a ja sam htela da zapamtim svaku njegovu reč.

— Večeras se svi Jevreji na celome svetu mole, gde bilo da se nalaze — nastavila je da priča mama — a sutra se ne jede i ceo je dan posvećen sećanju na naše drage kojih više nema među nama...

Sve je imalo neki poseban značaj. Čak i to, da smo se lepo obukli, a da nismo nikuda izašli. Mama je zamračila prozore, ugasila svetlo i kao da se izvinjava prošaptala:

— Ne treba drugi da znaju.

Tata je stajao nasred sobe u tamnom odelu i pokriveno glave. Imao je samo jednu kapu i jedno svećano odelo — oficirsku unifor-

mu sa crvenom petokrakom. Nešto mu je nedostajalo. Gledala sam ga i odjednom se prisetih da sam davno nekada videla tatu da stoji ovako nasred sobe, u lepom tamnom odelu, preko ramena mu visi srebrni šal sa resama, u rukama drži molitvenik, na glavi ima malu kapicu; stoji kraj dve sveće, njiše se i mrmlja neke nerazumljive reči.

Gledala sam tatu kako stoji u sivoj uniformi, sa »šiltkapom«, na ramenima umesto srebrnog šala svetlucaju epolete ... u rukama ništa. Mama se tiho približila i pružila tati mali crveni jastuk sa zlatnim resama.

Gledala sam taj jastuk, bio mi je tako poznat i bezbroj daljih slika probudilo mi je sećanje.

Kad smo morali da napustimo kuću, začudilo me je da je mama ponela i taj mali crveni jastuk sa zlatnim resama, kojeg je stalno nosila sa sobom.

Kad sam posle dugog vremena ponovo videla mamu u dugoj, sivoj baraci, njen se ležaj razlikovao od ostalih po tome, što je na uzglavlju ležao ovaj mali crveni jastuk.

Kad smo bežali sa masom drugih ljudi u šumu — pošto su jedni vojnici otišli i niko nije znao ko će posle njih da dođe — uvek sam mogla da vidim gde se nalazi taj mali jastuk.

Taj mali crveni jastuk bio je tako usko vezan sa svim našim doživljajima, da je postao deo nas samih. Bilo je prijatno gledati kako se zlatne rese svetlucaju u sjaju sveća i gledati ga ponovo u maminim rukama.

— To nije jastuk — šapnula je mama — to je stolnjak sa kratkom molitvom za Jom Kipur.

Mama je počela da para jastuk.

— Ponela sam ovo sa sobom kako bi imali nešto što će nas podsećati na naš dom i evo sada je to stvarno jedina stvar koja nam je preostala.

Iz jastuka je počela da ispada slama, požutele stranice molitvenika i mali crveni jastuk nije bio više jastuk, nego stolnjak sa zlatnim resama i sa velikim čudnim zlatnim slovima.

Tata je pobožnom kretnjom pokupio požutele stranice molitvenika, primakao ga usnama i toplo zagrlio mamu.

Sveće su stavljene na crveni stolnjak sa zlatnim resama, tata je uzeo u ruke molitvenik i činilo mi se da njegovo odelo nije više tako sivo i da epolete na ramenima liče na srebrni šal. Okrenuo se prema svećama. Njegovo lice bilo je samo upola obasjano svećama, kao od mramora isklesano, a u vlažnim očima sjala je tuga. Naslonio se iznad stolnjaka, iznad stolnjaka koji je nekada bio jastuk i počeo da se moli.

Gledala sam sveće, slušala tatinu tužnu molitvu, osećala maminu toplu ruku na ramenu i činilo mi se da razumem reči koje tata izgovara i želela sam zajedno sa njime da molim.

— Ma ništana, ma ništana...

i odjednom sam osetila da to nije završena rečenica i samo od sebe dolazile su nove reči:

— Ma ništana ha lajla ha ze mi kol halejlot...

Sveće su počele da se gasi i vosak je pobelio zlatna slova na stolnjaku koji je nekada bio crveni jastuk. Tatina tužna molitva je zamrla, a mi smo još uvek stajali zagrljeni u tihom, nemom i svečanom sporazumu, shvaćajući da smo ovim danom ovu malu, praznu sobicu pretvorili u svoj dom.

Tata je govorio tihim glasom, kao da još uvek moli:

— Na sutrašnji dan obično se svi Jevreji u gradu sakupe u sinagogi i ceo dan se mole. To je jedini dan u godini kad Jevreji osećaju potrebu da budu zajedno. Voleo bih da budem sutra zajedno sa drugim Jevrejima.

— Ima li ovde i drugih Jevreja, postoji li sinagoga?

— Samo ih na jednom mestu još ima — na groblju.

— Da, na groblju — rekao je tužno tata i začutao.

Bilo mi je žao što tata neće moći da bude sa ostalim Jevrejima u sinagogi, razmišljala sam što bi mogao da uradi namesto toga i setila sam se, ali nisam smela da kažem. Podigla sam glavu, pogledala sam mamu i tatu i činilo mi se da su i oni mislili isto što i ja.

Sutradan otišli smo na malo jevrejsko groblje, koje je velikim željeznim vratima odeljeno od drugih. Na ulazu su urezana hebrejska slova i velika šestokraka zvezda.

Ušli smo svečano, kao što se ulazi svečano u sinagogu. Tata je stajao usred groblja u sivom odelu sa oficirskom kapom na glavi i sa požutelim listovima molitvenika. Oko njega belili su se grobovi. U svakom grobu počivao je jedan Jevrejin.

Stajale smo kraj tate koji je bio okružen grobovima. Kao nekad u sinagogi, počeo je njišući se da peva onu tihu molitvu, koja se peva tiho zato da bi moglo neprimetno da se plače.

Slušajući tatinu tužnu molitvu, osećajući maminu ruku na ramenu, šaputala sam Ma ništana i počela sam da shvaćam, da je biti Jevrejin nešto svečano, lepo, nešto što je samo naše.